

První stupeň – rodina

12 Učíme se číst – jak se doma připravovat

Čtení je dovednost, kterou využíváme po celý život. Zpočátku jsou školáci hodnoceni především za plynulost hlasitého čtení, později se však přidává porozumění čtenému textu, které je nadále provázeno dovedností zpracovávat písemné texty a získávat z nich informace. V souvislosti s osvojováním čtenářských dovedností a návyků je tedy domácí příprava velmi důležitá. Již v předškolním věku je vhodné vést děti ke společnému čtení knížek, vyprávění pohádek a recitování básniček, aby bylo možné po nástupu do první třídy na čem stavět.

Ještě dříve než se děti začnou seznamovat s podobou jednotlivých písmen a jejich pojmenováním, je potřeba zaměřit se na sluchové rozlišování hlásek ve slově. V rámci domácí přípravy je tedy možné trénovat členění slov na slabiky, rozpoznávání počátečních a koncových hlásek ve slovech a nakonec určování písmen uvnitř slova (viz kapitola Příprava do školy v domácím prostředí). Dále je nutné věnovat pozornost hláskové stavbě slov – **sluchové syntéze a analýze**, tedy rozpoznání slova na základě předříkávání hlásek, které se v něm vyskytují, a rozkládání slov na hlásky. Začínáme se slabikami (b-a = ba), pokračujeme přes jednoslabičná slova (pes = p-e-s) až po náročnější slova (pstruzi, princezna, kukačky apod.). Rozklad slov na hlásky je možné podpořit motorickou aktivitou – tzv. krokováním jednotlivých hlásek, dlouhá samohláska znamená delší krok, krátká normální krok. Dále také rozvíjíme řečovou pohotovost a výbavnost prostřednictvím jmenování co největšího množství slov, která začínají, končí nebo obsahují určitou hlásku.

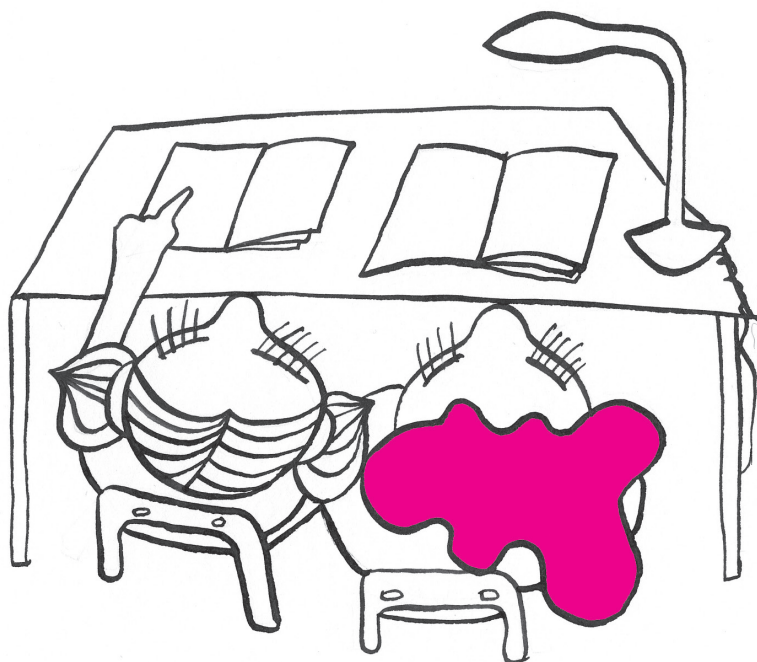
V našem školském systému se můžeme setkat se **dvěma metodami nácviku čtení** – analyticko-syntetickou (slabikovou) a genetickou (viz kapitola Učíme se číst - genetická nebo analyticko-syntetická metoda výuky čtení). Obě metody jsou při osvojování čtení účinné, nelze jednoznačně říci, že jedna z nich je pro některé děti vhodnější nebo naopak. Při trénování čtení v domácím prostředí je však nutné pracovat v souladu s pokyny učitele a metody vzájemně nekombinovat.

Dále se děti učí **poznávat** jednotlivá **tiskací písmena** (velká i malá), aby je později mohly spojovat do celků. Nejprve je důležité, aby pochopily rozdíl mezi hláskou, tedy tím, co slyšíme, a písmenem, tedy tím, co vidíme napsané. Procvičování pojmenování písmen stojí na počátku samotného nácviku čtení. Nutné je věnovat

pozornost písmenům, která si jsou tvarově podobná, tedy „b-d, m-n“, a děti je v počátcích čtení mohou zaměňovat. K tomu nám může pomoci slovní popis rozdílů mezi písmeny a případně nákres, písmeno „b“ má bříško, písmeno „d“ naopak zadeček směřující dozadu. Procvičovat tvary velkých a malých tiskacích písmen je možné pomocí psaní na tabuli nebo na papír, do vzduchu před sebe, na záda spolužákovi apod., čímž dochází k jejich lepšímu zapamatování.

Další fází v případě analyticko-syntetické metody je **rozpoznávání slabik**, tzv. postřehování. Dětem jsou předkládány kartičky se slabikami, které hlasitě předčítají. Také vedeme děti k rozlišování délky slabik za pomoci zápisu (. jako krátká slabika, – jako dlouhá slabika).

Pokud mají tuto úroveň osvojenou, mohou začít předčítat krátká slova z materiálů, které dostávají ve škole, jako je slabikář, nebo z knih, které obsahují kratší slova psána větším písmem. Společně s dětmi se postupně snažíme přejít od slabikování k plynulému čtenářskému projevu. Postupně zvyšujeme náročnost a délku textů, od čtení samostatných slov se přesouváme k větám.

Pro lepší orientaci v textu můžeme s dětmi využívat **záložku na čtení**, která umožní vidět pouze písmeno nebo slabiku a zakryje ostatní text. Děti se pak mohou soustředit pouze na předčítání daného slova a nic dalšího je neruší.

Při počátečním čtení je potřeba dát dětem čas, aby si mohly techniku čtení osvojit podle vlastního tempa. Je samozřejmé, že budou zpočátku zaměňovat písmena, budou si pomaleji vybavovat jejich názvy a jejich čtenářský projev bude méně plynulý a nejistý. Místo okamžitého stresu a nervozity, zda se náhodou nejedná o specifickou poruchu učení ve smyslu dyslexie, je lepší věnovat rozvoji čtení delší čas a snažit se dětem čtení co nejlépe přiblížit. Při nácvičku čtení může dětem pomoci střídání se po slovech nebo větách s dospělým, kdy dítě při čtení rodiče očima sleduje slova, která zrovna předčítá.

Další a neméně významnou složkou osvojování čtenářských dovedností je čtení s porozuměním. Pro tyto účely je vhodné vybírat kratší celky, nebo členit text do odstavců. Po přečtení určité části dítě s rodičem pohovoří o hlavní myšlence textu. Dospělý se dále dítěte vyptává na doplňující otázky, tedy jaké postavy v příběhu vystupovaly, v jakém prostředí se děj odehrával apod. Čtení s porozuměním je náročný proces, který se formuje v průběhu celého prvního stupně (je vhodné si uvědomit, že čtenářské dovednosti jsou umělé, učíme se je, na rozdíl od řeči to není nic přirozeného, co by bylo součástí vývoje člověka). Nestrachujte se tedy, pokud se zpočátku dětem podaří vystihnout pouze hlavní linii příběhu a na detaily si již nevzpomene. Společným procvičováním můžete tuto dovednost významně podpořit a rozvíjet.

Učíme se psát – jak se doma připravovat

Psaní představuje stejně jako čtení významnou dovednost, prostřednictvím které můžeme plnohodnotně komunikovat s ostatními lidmi. Ač se v dnešní době někdy setkáváme s názory, že v době počítačů, tabletů a dalších technologických vymožeností již není potřeba děti učit psát na papír, nelze toto tvrzení jednoznačně podpořit. Stále ještě neexistují přístroje, které by mohl mít člověk neustále k dispozici, aby si zapsal poznámky, které ho v danou chvíli napadnou. Také dostupnost signálu telefonních

operátorů není samozřejmostí všude. Proto je tedy nutné, abychom se dětem snažili význam procesu psaní co nejlépe zprostředkovat a vedli je co nejvíce k samostatnému psaní. Užívání počítačů, tabletů, smartphonů a dalších moderních informačních technologií však nelze opomíjet.

Základem pro počáteční výuku psaní jsou osvojené návyky související se správným sezením při psaní a úchopem psacího náčiní (viz kapitola Příprava do školy v domácím prostředí). Podstatná je rovněž vyhraněná dominance horní končetiny, kterou dítě užívá při malování. Před nástupem do školy by již každé dítě mělo mít jasno, kterou rukou maluje. To souvisí s tzv. **lateralitou**, tedy souhrou oka a ruky, která je pro proces psaní stěžejní. Pokud dítě během posledního roku před nástupem do školy stále střídá ruce při malování, obraťte se na speciálního pedagoga, který vám poradí, jak dále postupovat.

Před samotným nácvičkem psaní tvarů jednotlivých psacích písmen se děti nejprve věnují rozvoji **jemné motoriky rukou**. Tu lze trénovat prostřednictvím třídění a navlékání korálek, práce s modelínou, procvičování a uvolňování zápěstí a prstů pomocí různých říkanek, kreslení do písku a jiných materiálů (mouka, čočka) apod. Využíváme také jiné kreslicí potřeby než pastelky a tužky – štětce, křídly, kreslicí koule, voskovky ve tvaru trojúhelníku atd., kreslíme na různorodé povrchy – balicí papír, tabule, tác s pískem.

Dále je vhodné se zaměřit na posílení **grafomotoriky** prostřednictvím uvolňovacích cviků, tedy tvarů a obrázků, které dítě obtahuje nejprve prstem pak několikrát pastelkou. Důležitý je plynulý a uvolněný pohyb rukou. Při posilování grafomotorických dovedností pracujeme vždy s pastelkami, volíme silnější trojhranné pastelky se silnější stopou. Postupně také zmenšujeme plochu, na kterou děti kreslí, od větších formátů balicího papíru A2, A3 přes běžný kancelářský papír A4 až po linky v sešitě, ve kterých dítě nejprve obtahuje a dále samostatně zakresluje jednotlivé grafomotorické prvky (kruh, svíslá a vodorovná čára, vlnovka atd.).

Samotný **nácvik psaní psacích** písmen by měl být vždy doprovázen slovním popisem postupu psaní písmene. Společně s dítětem je žádoucí probrat, kde v řádce začínáme psát, jak čára dále postupuje, jaký je směr kličky atd. Zpočátku mohou dětem pomoci sešity s pomocnými linkami (např. Herlitz 0), které mají řádku rozčleněnou do tří částí, kam dítě umísťuje jednotlivé části písmene (horní klička do horní části, dolní klička do spodní části). Podobu velkých i malých psacích písmen je nutné zvláště v počátcích osvojování psaní častěji procvičovat, písmena je možné obtahovat na předloze, psát do vzduchu nebo na záda jiné osobě. Dětem také pomáhá, pokud mají k dispozici přehled tvarů psacích písmen (v sešitě, na nástěnce), aby se mohly kdykoliv podívat, jak dané písmeno vypadá, čímž si lépe zařijí jeho podobu. Pokud dítě zápasí s horší výbavností tvarů psacích písmen, je možné si společně tvary vystříhnout z papíru a vyvěsit je na viditelné místo.

Po osvojení tvarů psacích písmen můžeme dále trénovat psaní slov, vět v delších celcích a to jak podle **diktátu**, tak **opisu** (vzor je psaný psacím písmem) a **přepisu** (vzor je psaný tiskacím písmem, dítě si tedy musí vybavit tvar psacího písma) textů z učebnic a knih.

Stejně jako při nácvičce čtení platí, že každé dítě má individuální tempo osvojování dílčích etap, které tvoří součást procesu psaní. Není třeba se znepokojovat, pokud bude vaše dítě zpočátku zaměňovat písmena, bude si je pomaleji a/nebo hůře vybavovat. Než začnete situaci řešit s odborníkem, zkuste se nejprve obrátit na třídní učitelku vašeho dítěte a zeptejte se jí, jak můžete doma psaní více trénovat. Možná zjistíte, že vaše dítě není jediné, které se psaním zápolí, což může být v počátcích psaní běžné.

Varovné signály SPU na počátku školní docházky

Určit, zda má dítě některou z poruch učení, není vůbec jednoduché. Leckdy se navíc zpočátku nijak neprojevuje a dítě několik let školu zvládá bez viditelných problémů. Najde si totiž nějaké své kompenzační mechanismy, které mu fungují. Jindy čelí některým problémům, ale ty nikdo neřeší. Situace je tedy nejednoznačná, ale můžeme si alespoň všimnout příznaků, které nám mohou napovědět, že se něco děje. Není nutné se lekat kvůli tomu, že dítěti hned něco ve škole nejde. Přesto je vhodné všimnout si některých varovných signálů, zvláště pokud přetrvávají po delší dobu, než je obvyklé, nebo pokud se dítě v některé z těchto dovedností výrazně opoždí za spolužáky.

Rozlišování první a poslední hlásky ve slově, rozklad slova na jednotlivé hlásky

Stává se, že dítě nerozlišuje **první a poslední hlásky** ve slově, **nedokáže rozložit slovo na jednotlivé hlásky**, které slyší. Jestliže má dítě tyto problémy, bude dělat chyby při psaní textu a nebude si umět představit, jak má viděné slovo správně přečíst, tedy vyslovit. Aby dítě poznalo, zda je, či není hledané písmeno ve slově, potřebuje si ho rozložit na jednotlivé hlásky. Pokud mu to nejde, je potřebné ho tuto dovednost učit, cvičit s ním.

Některým dětem pomáhá, když se na začátku nácvičku první a poslední hlásky ve slově mohou opřít o zrakovou kontrolu. Napsané slovo jim ukažte až poté, co se hlásku pokusí určit. Pochopí snáze, co po nich chcete, a rychleji přicházejí na to, na co mají zaměřit sluchovou pozornost.

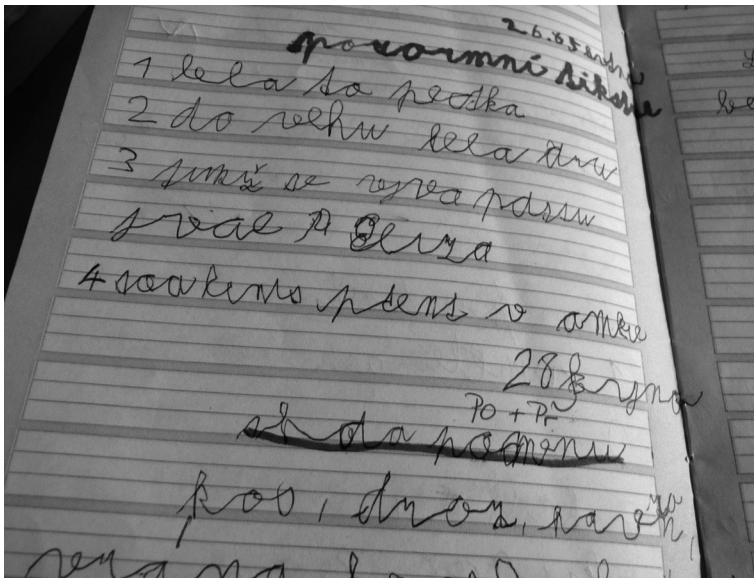
***Příklad:** Jednomu chlapci se nedařilo čtení genetickou metodou, kterou se na škole učili. Měl problémy jak s analýzou, tak se syntézou slov. Proto vynechával při diktování slov písmena, která jakoby neslyšel – nevnímal je – a při čtení mu dělalo problémy složit slovo. Znal všechna písmena, ale nedokázal z nich slova skládat.*

Při výuce čtení je možné u žáka pozorovat například tyto chyby:

- Zaměňuje písmena, ať už z důvodu **špatné výslovnosti**, nebo kvůli deficitu v oblasti zrakového vnímání.
- **Nevnímalá detaily** rozlišující jednotlivá písmena (m-n) nebo **natočení** písmene (p-b-d-q).
- Žák, který ještě v první třídě nemluví správně, bude v nevýhodě, protože špatná výslovnost ovlivňuje čtení i psaní. Pokud například **sluchově nerozlišuje** hlásky r a l a stále místo r vyslovuje l, pak například slovo pravá chybně přečte a napíše jako plavá.
- **Nerozlišuje délky** ve slově. Jejich záměna může způsobit změnu slovního druhu (například přídavné jméno mladí za podstatné jméno mládí).
- **Vkládá** do slov další samohlásky (vlk – vlak).
- **Přehazuje** písmena ve slově, například hrad – drah.
- **Vynechává** při čtení některé hlásky (plotny – ploty).
- **Komolí** slova.
- **Přehazuje slabiky** a nekompensuje tyto chyby významem slova, například návody – vonády.
- Při čtení **domýšlí koncovky**, čímž může zaměnit číslo podstatného jména (les – lesy), množství osob, které něco dělají (zůstává – zůstávají), nebo dokonce úplně změni význam slova.
- **Čte velmi pomalu.**
- Nejenom pomalé čtení je rizikovým faktorem, ale i to, že žák čte naopak **překotně rychle**. Často pak textu vůbec nerozumí.
- **Špatně se orientuje v textu**, ztrácí se z důvodu pomalého čtení nebo nedostatečné koncentrace na čtený text. Mnohdy neví, kde třída čte.

- **Při psaní:**
- drží špatně tužku,
- **píše pomalu**, a přesto je písmo **nečitelné**,
- napsaná písmena se **nevejdou na řádek**, písmo může být až nečitelné,
- nelogicky **kombinuje psaní velkých a malých písmen** – například uprostřed slova napíše jedno velké písmeno,
- **nedotahuje** písmena,
- **nevybavuje** si psací tvary tiskacího písma, které vidí před sebou,
- **zaměňuje** podobná písmena nebo číslice (například 6 a 9, malé psací tvary písmen r a z),
- písmo může být roztřesené, příliš velké, každé písmeno bývá jinak nakloněné.
- **Vložit foto**
- Z hlediska **pravopisu:**
- **vynechává** při psaní písmenka, slabiky, nebo dokonce celá slova (analýza a syntéza slova),
- zapomíná psát **háčky a čárky** nebo je umisťuje jinak,
- nerozlišuje **hranice slov v textu** a slova píše dohromady,
- chybuje při psaní **di-dy, ti-ty, ni-ny**.

Ukázka problematického rukopisu

Pokud dítě nerozlišuje přes pravidelné učení a procvičování slova, která se **liší délkou**, pravděpodobně délku sluchově nevnímá, a tedy ji nebude ani ve slovech psát. Jedná se o slova, která se liší délkou: „pravá – práva“. Podobné je to i s hrani-

cemi slov v textu a analýzou a syntézou slov. Takové děti je potřeba učit tuto dovednost za pomoci speciálních pomůcek. Bzučák a pracovní listy Olgy Zelinkové zaměřené na rozlišování krátkých a dlouhých samohlásek a analýzu a syntézu slova lze jen doporučit.

Slabiky **di-dy, ti-ty, ni-ny** jsou specifikem naší řeči podobně jako délky. Když dítě čte stejně slova typu brány – brání, nerozlišuje měkkou slabiku od tvrdé, projeví se to následně i při psaní. Někdy se stává, že při čtení dítě správně slabiku vysloví, protože se může opřít o zrakové vnímání, ale při psaní dělá chyby. Je to proto, že dítě musí dělat více činností najednou:

- soustředit se na slyšené slovo,
- rozlišit měkkou nebo tvrdou slabiku,
- pamatovat si, co má napsat,
- správně sedět,
- správně držet pero,
- vybavit si všechny tvary psacího písma, které bude potřebovat,
- uvědomit si, jak jsou písmena ve slově za sebou.

Pokuste se zakrýt to, co jste právě přečetli, a vyjmenujte body, na které se musí dítě při psaní soustředit. Vyjmenovali jste všechny? Pak vám patří gratulace!

V matematice:

- má problémy vyjmenovat **řadu čísel dopředu i pozpátku**,
- neumí správně čísla přečíst,
- **zaměňuje** při počítání sčítání a odčítání, později násobení a dělení,
- nechápe **přechod přes desítku** nebo stovku, neboť se neorientuje na číselné ose,
- selhává ve **slovních úlohách**, protože si nedokáže správně přečíst a následně pochopit text,
- **rýsování** je velmi nepřesné, často se objevují i chyby vycházející z chybné orientace na ploše,
- mívá problémy se správným držením a posouváním pravítka.
- **Ve všech předmětech**
- dítě má problém **soustředit** se na práci,
- **nestíhá** práci s textem,
- potřebuje na práci **delší čas**.